

УДК 343.347-053.6(477)

С.В. ЛОСИЧ, Донецький юридичний інститут МВС України

ОСОБЛИВОСТІ СУБ'ЄКТА ЗЛОЧИНУ ЗА СХИЛЯННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ ДО ВЖИВАННЯ ОДУРМАНЮЮЧИХ ЗАСОБІВ

Ключові слова: суб'єкт злочину, схиляння, неповнолітні, одурманюючі засоби, вживання

Суб'єкт злочину є одним з елементів складу злочину, що має відповідну сукупність ознак, наявність яких визначає особу як таку, що відповідає кримінальній відповідальності. А.Н. Трайнін слушно зазначав, що там, де немає людини, як винуватця злочину, не може ставитися питання про наявність складу злочину... [1, с.47]. При дослідженні питання кримінальної відповідальності за схиляння неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів важливе значення має з'ясування проблеми суб'єкта злочину, передбаченого статтею 324 КК України, яка впливає на кваліфікацію цього діяння та відповідальність осіб, що його вчинили.

Проблеми суб'єкта злочину та його віку завжди привертала увагу провідних фахівців в галузі кримінального права, над розробкою цих питань працювали такі науковці, як А.А. Музика, В.Я. Тацій, М.Й. Коржанський, А.Н. Трайнін, П.С. Матишевський, С.С. Яценко, М.І. Бажанов, М.І. Хавронюк. Однак відсутність цільового дослідження проблеми суб'єкта схиляння неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів призводить до неоднозначного тлумачення його ознак, зокрема віку. Тому метою статті є аналіз проблеми віку суб'єкта злочину, передбаченого ст.324 КК України, на сучасних положеннях теорії та практики застосування цієї статті. Наукова новизна дослідження полягає в аналізі ознак суб'єкта злочину за схиляння неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів та про-

позиціях щодо зміни віку суб'єкта даного злочину.

Слід зазначити, все, що пов'язано із суб'єктом як елементом складу злочину, останнім часом почало сприйматись у теорії та практиці боротьби зі злочинністю аксіоматично, без найменшого натяку на критику [2, с.17–18]. Винятком із такої наукової тиші є хіба що питання про юридичну особу як суб'єкт злочину, це питання вже тривалий час виступає предметом бурхливої полеміки та загострилось у період пострадянської законотворчості [3, с.25–26].

У кримінально-правовій теорії суб'єктом злочину визнається особа, яка володіє сукупністю ознак, що дають підстави для її притягнення до кримінальної відповідальності. Вперше саме КК 2001 року не лише визначив поняття суб'єкта злочину, а й передбачив у Загальній частині окремих розділ – IV, в якому врегульовано питання розуміння сутності суб'єкта злочину (ст.18 КК України), осудності (ст.19), обмеженої осудності (ст.20), особливості кримінальної відповідальності за злочини, вчинені в стані сп'яніння (ст.21), віку, з якого настає кримінальна відповідальність (ст.22) [4, с.100].

Відповідно до ч.1 ст.18 КК України, суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до Кодексу може наставати кримінальна відповідальність. У цьому визначенні закріплено принцип особистої та винної відповідальності тільки фізичних осіб.

Це визначення дозволяє відокремити такі обов'язкові групи ознак суб'єкта злочину, як фізична особа, осудність та скоєння злочину у віці, з якого настає кримінальна відповідальність. Крім традиційних для кримінального права ознак суб'єкта, у визначенні, закріпленому у КК 2001 року, з'явилась ще одна ознака суб'єкта. Вона полягає у факті вчинення саме цією особою злочину. Необхідність виділення такої ознаки суб'єкта злочину обґрунтовувалась в літературі задовго до прийняття діючого КК [2, с.18], тому її закріплення у

кримінальному законі є узгодженим та обґрунтованим кроком. Обов'язковою цю ознаку слід визнати насамперед тому, що про суб'єкта злочину доречно вести мову лише у зв'язку із вчиненням людиною злочину.

Теперішній кримінальний закон вирішив проблему частково. В диспозиції ст.324 КК України відсутнє посилення на вік суб'єкта схиляння неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів. Між тим, у юридичній літературі серед науковців утвердилися дві думки.

Одні автори вважають, що таким суб'єктом може бути дорослий, а саме: особа, яка досягла 18-річного віку [5–7]. Як правило, її обґрунтування зводиться до доводів про великий життєвий досвід дорослих, а також, що кримінальним законом немовби передбачено деякі склади злочинів, з характеру яких та специфіки дій суб'єкта злочину (у винятку із загального правила) прямо витікає підвищення віку, з якого настає кримінальна відповідальність [8, с.102]. До таких злочинів належить передусім втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність, спонукання неповнолітніх до застосування допінгу, схиляння неповнолітніх до вживання наркотичних засобів і, звичайно, злочин, який ми досліджуємо, тому що він теж передбачає певний негативний вплив на неповнолітніх. Слід підкреслити, що відповідні роз'яснення щодо визначення віку кримінальної відповідальності суб'єкта схиляння неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів надаються і Пленумом Верховного Суду. Так, в п.3 Постанови Пленуму Верховного Суду від 27.02.2004 року № 2 вказано, що суб'єктом схиляння неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів може бути дорослий, а саме: особа, яка досягла 18-річного віку [9, с.292].

На думку другої групи науковців, кримінальна відповідальність за схиляння неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів повинна наступати з 16 років. Це положення вони підкріплюють аналізом відповідних норм Загальної частини, що можуть бути застосовані до будь-якого складу злочину Особливої частини КК України [10].

Зокрема, Є.В. Фесенко вважає, що суб'єктом даного злочину може бути особа, що досягла 16 років. Він вважає, що причина розходження думок науковців полягає в тому, що ст.324 КК України певною мірою кореспондує ст.304 КК (ст.208 КК 1960 року). Пленум Верховного Суду України в п.3 постанови «Про практику застосування судами України законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну та іншу антигромадську діяльність» від 23.12.1983 року № 6 роз'яснив, що кримінальну відповідальність за ст.208 КК 1960 року несуть тільки особи, які на момент учинення злочину досягли вісімнадцятирічного віку [6, с.292]. На його думку, це й дало привід деяким ученим за аналогією стверджувати, що суб'єктом злочину, передбаченого ст.208.2 КК 1960 року, також може бути тільки доросла особа [6, с.181].

Ми приєднуємося до точки зору тих науковців, котрі вважають, що суб'єктом злочину ст.324 КК України може бути неповнолітня особа, що досягла 16 років.

Сенс кримінально-правової заборони ст.324 КК України полягає в охороні інтересів неповнолітніх від суспільно небезпечних посягань доросліших за віком осіб, що схиляють їх до вживання одурманюючих засобів. Механізм схиляння такий, що його може здійснювати не тільки доросла особа, а й неповнолітній. Схиляння як діяння повинно володіти характером і ступенем суспільної небезпечності злочину. Безумовно, неповнолітні, які мають антисоціальні установки, негативно впливають на своїх однолітків, але вплив одних підлітків на інших все ж менше небезпечний, ніж вплив дорослих, що пояснюється насамперед різним рівнем їх психічного і фізичного розвитку індивідуальними рисами характеру, притаманними кожній віковій категорії правопорушників. Суспільна небезпека даного злочину в тому й полягає, що особа, усвідомлюючи свою вікову психічну і (або) фізичну перевагу та, використовуючи її, схиляє неповнолітнього чи малолітнього до вживання одурманюючих засобів, порушуючи

тим самим процес його нормального фізичного розвитку та морального виховання.

При вирішенні питання щодо віку суб'єкта аналізованого злочину не можна не враховувати тієї обставини, що до схиляння все частіше долучаються малолітні особи, у більшості випадків їх схиляють неповнолітні 16–18 років. Очевидно, у процесі таких діянь також використовується фактор вікової переваги, завдяки якій схиляння виявляється успішним. Неповнолітні особи 16-ти років здатні усвідомлювати суспільно небезпечний характер своїх дій, а отже нести кримінальну відповідальність за їх вчинення.

Давно відомо, що в асоціальних групах, що складаються виключно з малолітніх і неповнолітніх, утворюється ядро, що складається з підлітків, чий морально-психологічний якість значно деформовані. На таку обставину вказують психологи, підкреслюючи, що значна кількість антисуспільних дій вчиняється неповнолітніми саме у групах та колективах, у яких неповнолітні – лідери ще частіше за дорослих правопорушників втягують неповнолітніх до девіантної поведінки. Зокрема, Л.В. Нерівня, досліджуючи групові правопорушення неповнолітніх, підкреслює: частіше у такі групи потрапляють морально не стійкі підлітки, а іноді і дорослі із певним стажем асоціальної поведінки. Вони, як правило, стають лідерами груп та очолюють асоціальну спрямованість їх діяльності [11, с.81]. Саме тому можливість притягнення до кримінальної відповідальності з 18 років за схиляння неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів слід розглядати як правовий бар'єр на шляху поширення антигромадської поведінки неповнолітніх.

Також ми вважаємо, що на користь можливості настання відповідальності за схиляння неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів з 16 років говорить і сам механізм такої дії, який є єдиним як для неповнолітнього, так і для дорослого, що схиляє до вживання одурманюючих засобів. У цьому випадку особа, що схиляє виступає не як власник

певного віку, а як антисоціальний «магніт», «авторитет». Іншими словами, у дорослість, яка розуміється неправильно, може втягувати не тільки доросла, але й антисоціально спрямована людина. Від реакції оточуючих у багатьох випадках залежить, буде такого роду вчинок посиленою соціально-психологічною підтримкою (увагою, подякою, похвалою) чи він не отримає такого підкріплення. Неважко переконатися, що в підкреслено цинічній поведінці підлітків об'єктивно проглядається прагнення затвердити себе у певній ролі, а саме – у ролі значущої людини, бути прийнятим в ту чи іншу соціальну групу [12, с.71].

Вирішення проблеми суб'єкта схиляння неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів повинно лежати у площині максимально повного врахування соціально-політичного змісту правової норми, яку ми розглядаємо, інтересів найбільш ефективної охорони нормального розвитку та правильного виховання неповнолітніх, а також основних принципів української кримінальної політики.

У зв'язку з цим не можна не враховувати, що притягнення до кримінальної відповідальності за схиляння неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів є важливим засобом профілактики не тільки цього діяння, а й інших суспільно небезпечних діянь (токсикоманія, алкоголізм, проституція тощо). Цей факт і обґрунтовує нашу початкову позицію притягувати до кримінальної відповідальності за ст.324 КК України осіб, яким виповнилося 16 років.

Отже, спираючись на результати проведеного дослідження приведемо наступні аргументи про можливість притягнення до кримінальної відповідальності особи, яка досягла 16-річного віку:

а) згідно зі ст.22 КК України, розглядуваний злочин повинен належати до тих дій, за які кримінальній відповідальності підлягають особи у віці 16 та більше років;

б) у тексті ст.324 КК України немає вказівок на вік суб'єкта злочину, а злочинні діяння

ня, які входять до переліку можливих, цілком може скоїти особа у віці 16 років;

в) неповнолітній у віці 16 років володіє вже тим рівнем розвитку фізичних і духовних здібностей, які дозволяють йому свідомо відноситися до своїх вчинків, керувати ними та правильно розуміти вимоги законів. У цьому віці у людей вже є усвідомлений комплекс ставлень до суспільства;

г) притягнення до кримінальної відповідальності у віці від 16 до 18 років за схилення до вживання одурманюючих засобів навряд чи поліпшує долю неповнолітнього суб'єкта злочину, але при цьому штучно знижується виховний, загально-профілактичний ефект ст.324 КК України;

ж) необхідно враховувати підвищену небезпеку схилення до вживання одурманюючих засобів. Серед злочинів, за які відповідальність настає з 16 років, схилення до вживання одурманюючих засобів було б у числі найбільш небезпечних злочинів; уже одне це не виключає логічності та правомірності постановки питання про можливість визнання особи суб'єктом розглядуваного злочину саме з 16-річного віку.

Підкреслимо, що ми все ж не є прибічниками концепції зниження мінімального віку для настання кримінальної відповідальності. Ми також проти посилення по відношенню до неповнолітніх кримінальної репресії. Але мова йде про точне тлумачення ст.324 КК України, яка не виключає відповідальності неповнолітніх, що досягли 16 років, а також необхідності вдосконалення кримінального законодавства, приведення його у відповідність з реально існуючими суспільними відносинами.

Висловлені зауваження про суб'єкта злочину передбаченого ст.324 КК України ми пропонуємо закріпити у відповідній постанові Пленуму Верховного Суду України (визнати суб'єктом даного злочину неповнолітню особу 16 років), з метою уникнення подальших непорозумінь при застосуванні цього закону.

ЛІТЕРАТУРА

1. Трайнин А. Н. Состав преступления по советскому уголовному праву / Трайнин А. Н. – М. : Юрид. лит-ра, 1951. – 213 с.
2. Куц В. М. Теоретико-прикладні аспекти проблеми суб'єкта злочину / В. М. Куц // Вісник Ун-ту внутр. справ. – 1996. – Вип. 1. – С. 17–23.
3. Волженкин Б. В. Уголовная ответственность юридических лиц / Волженкин Б. В. – СПб. : Санкт-Петербургск. юрид. ин-т Генеральной прокуратуры Российской Федерации, 1998. – 40 с. Серия «Современные стандарты в уголовном праве и уголовном процессе».
4. Мельник М. І. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / М. І. Мельник, В. А. Клименко. – К. : Юридична думка, 2004. – 352 с.
5. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 9-те вид., переробл. та допов. – К. : Юрид. думка, 2012. – 1316 с.
6. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / за ред. Яценко С. С. – К. : А.С.К., 2005. – 970 с.
7. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 4-те вид., переробл. та допов. – К. : Юрид. думка, 2007. – 1184 с.
8. Орлов. В. С. Субъект преступления / В. С. Орлов. – М. : Госюриздат, 1958. – 178 с.
9. Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах / за заг. ред. В. Т. Маляренка. – К. : Юрінком Інтер, 2007. – 367 с.
10. Кримінальний кодекс України : науково-практичний коментар / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін.] ; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – Вид. 4, допов. – Х. : ТОВ «Одіссей», 2008. – 1208 с.
11. Неровня Л. В. Психологическое изучение микрогрупп несовершеннолетних пра-

вонарушителей / Л. В. Неровня. – Киев, 1980. – 167 с. | филактика преступного поведения / А. М. Яковлев. – Горький : ВШ МВД СССР, 1977. – 231 с.
 12. Яковлев. А. М. Индивидуальная про-

Лосич С. В. Особливості суб'єкта злочину за схилення неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів / С. В. Лосич // Форум права. – 2012. – № 1. – С. 583–587 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-1/12lcvvovz.pdf>

Розглядаються питання щодо віку суб'єкта злочину за схилення неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів. Аналізується законотворча діяльність та правозастосовна практика, щодо віку суб'єкта злочину, передбаченого ст.324 Кримінального кодексу України. На підставі проведеного дослідження запропоновано знизити мінімальний вік суб'єкта до 16 років за схилення неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів.

***

Лосич С.В. Особенности субъекта преступления за преклонения несовершеннолетних к употреблению одурманивающих средств

Рассматриваются вопросы относительно возраста субъекта преступления за склонение несовершеннолетних к употреблению одурманивающих средств. Анализируется законотворческая деятельность и правоприменительная практика, относительно возраста субъекта преступления, предусмотренного ст.324 Уголовного кодекса Украины. На основании проведенного исследования предложено снизить минимальный возраст субъекта до 16 лет за склонение несовершеннолетних к употреблению одурманивающих средств.

***

Losich S.V. Singularities of the Subject of a Crime for Homage's of Minors to the Use of Deluding Means

Problems concerning age of the subject of a crime for depression of minors to the use of deluding means are considered. Legislation and enforcement practices of age of the perpetrator, under cl.324 of the Criminal Code of Ukraine analyzed. On research proposed to lower the minimum age of 16 years subject by inducing minors to the use of intoxicating substances based.

Форум ПП